

ТДУ: 80;811.222.

Шодиева Л.А.

ЗАБОН МУАРРИФГАРИ ДАВЛАТУ МИЛЛАТ

МТҒ “Донишкадаи тиббӣ-иҷтимоӣ Тоҷикистон”

Шодиева Латофат Абдуллоевна – и.в. ассистенти кафедраи забонҳои МТҒ “Донишкадаи тиббӣ-иҷтимоӣ Тоҷикистон”. Тел: (+992)901300101

Мақсади таҳқиқот. Муайян намудани пайдоиш, инкишоф ва вазифаҳои забон, инчунин маълум сохтани моҳияти забони давлатӣ, вазифа ва роҷаи “Қонуни забони давлатӣ”

Мавод ва усулҳои таҳқиқот . Дар таҳқиқот аз сарчашмаҳои адабӣ, илмӣ ва маводи интернетӣ, инчунин методҳои умумии илмии таҳқиқот ба монанди методи арзишӣ- меъёрӣ , таърихиву муқоисавӣ истифода гариданд.

Натиҷаи таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Натиҷаҳои илмии таҳқиқот бо маълум сохтани моҳияти забони давлатӣ, вазифа ва “Қонуни забони давлатӣ”-ро роҷа намудан аст. Ин муносибат пеш аз ҳама муносибатҳои байни одамон дар хусуси вазъи воқеии онҳо дар ҷомеа, асосан дар хусуси гиромӣ доштани забони давлатӣ ва онро эътироф кардану меъёрҳои онро ҳам дар забони гуфтугӯӣ ва ҳам дар забони меъёр роҷа кардан мебошад.

Хулоса. Мардуми тоҷик бо тадорукути олам аз тоқи гардун ба мо назора карданд, бидиданд миллати сарбаландеро, ки барои нигоҳ доштани забони хеш аз му талош намуданд. Ин қудрату тавоноши мардуми бонангу ори мо буд, ки забони тоҷикӣ то имрӯз пойбарҷост.

Калимаҳои калидӣ: забон, таҳлил, муқоиса, забони гуфтугӯӣ, забони тоҷикӣ, муҳаккик, таҳқиқот, соҳа миллат.

Shodieva L.A.

LANGUAGE IS THE TRANSFORMER OF THE STATE AND THE NATION

NEI “Medical - Social Institute of Tajikistan”

Shodieva Latofat Abdulloevna - assistant of the “Languages” department of the Medical and Social University of Tajikistan. Tel: (+992)901300101

Research purpose. Determining the origin, development and functions of language.

Research materials and methods: literary, scientific and Internet sources, as well as general scientific research methods such as value-normative, historical and comparative methods were used in the research.

The results of research and their discussion. The scientific results of the research reveal the essence of the state language “is to observe the law of the state language”. That is, the Tajik language today is related to the analysis of the relations of the state language. This relationship is, first of all, the relationship between people regarding their real status in society, mainly regarding respecting the state language and recognizing it and observing its norms both in the spoken language and in the standard language.

Conclusion. Tajik people looked at us from the crook of their necks, they saw a proud nation that was mastered to preserve its language. It was the analysis and strength of our Bonang and Ori people that the Tajik language has survived.

Key words: language, analysis, comparison, colloquial language, Tajik language, researcher, research, field, nation.

Мубрамият. Забон - воситаи муҳим-тарини муомилоти инсоният мебошад. Туфайли забон мардум бо ҳамдигар иртибот барқарор мекунад, афкори эҳсосоти хостаҳои худро ба дигарон интиқол медиҳанд.

Пайдоиш ва инкишофи забонҳо дар ҷомеа бидуни забон ва забон бидуни ҷомеа вучуд надорад. Аз ин рӯ, баробари рушди пешрафти ҷомеа забон низ такомулу тағйир меёбад ва дигаргуниҳои ҷомеа низ дар забон бозтоб мешавад. Дар даҳсолаи дуввуми асри 21 дар олам шумораи забонҳо тақрибан ба 6000 расидааст. Ҷомеа ва забон дар ҳамбастагӣ бо ҳам баробар пайдо шуда, пайдоиши ҳар ду, ба қору машғулияти инсонҳо вобаста аст. Забон хосси инсон ва яке аз нишонаҳои асосии ҳар миллат буда, бевосита ба тафаккур алоқаманд аст. Инкишофи тафаккур ба инкишофи мағзӣ сар ва узвиҳои тобеи он ба пешрафти қору муносибатҳои иҷтимоӣ, ба тараққиёти забон вобастагӣ дорад. Тафаккур ва забон ба якдигар таъсир мерасонад, аз ин рӯ забонро воситаи тафаккур низ меноманд [2].

Мақсади таҳқиқот. Муайян намудани пайдоиш, инкишоф ва вазифаҳои забон, маълум сохтани моҳияти забони давлатӣ вазифа ва риояи қонуни забони давлатӣ.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот аз сарчашмаҳои адабӣ, илмӣ ва маводи интернетӣ, инчунин методҳои умумии илмӣ таҳқиқот ба монанди методи арзишӣ – меёрӣ, таърихиву муқоисавӣ истифода гардидаанд.

Натиҷаи таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот бо маъ-

лум сохтани моҳияти забони давлатӣ, вазифа ва “Қонуни забони давлатӣ” - ро риоя намудан аст. Ин муносибат пеш аз ҳама муносибатҳои байни одамон дар хусуси вазъи воқеии онҳо дар ҷомеа, асосан дар хусуси гиромӣ доштани забони давлатӣ ва онро эътироф кардану меёрҳои онро ҳам дар забони гуфтугӯӣ ва ҳам дар забони меёр риоя кардан мебошад.

Вазифаҳои забон аз он иборат аст, ки инсон фикри худро бо роҳҳои гуногун (бо имову ишора, рафтор, бо истифода аз рангҳо, садо ё формулаҳо) ифода карда метавонад. Аммо воситаи умдаи ифодаи фикр забон мебошад, Тафаккур ва забонро ба ҳам омехтан ва ё якҷоя мазмуну дигарро шакл пиндоштан мумкин нест, ҳар кадоме аз инҳо шаклу мазмуни хос доранд. Шакли дигари мавҷудияти забон ва тафаккури нутқи инсон аст, ки ин ҳар ду аз ҳам ҷудонашавандаанд. Масалан, забони адиб, забони омӯзгор гуфтан нодуруст аст, зеро забон ба мардум таалуқ дорад, на ба афроди алоҳида. Дар ин маврид бояд нутқ гуфт. Фақру (нодорӣ, камбағалӣ, камбудӣ) қосагии нутқи ягон кас, масалан нависанда, аз заъфи забон набуда балки сатҳи донишу савияи забондонии ҳамон касро бозгӯ мекунад. Нутқ дар рушду такомули забон ёрии амалӣ мерасонад, робитаи диалектикаи забон ва нутқ дар ҳамин раванд ба таври барҷаста зоҳир мешавад. Гурӯҳ ё оилаи забонҳоро вобаста ба ҳаёт ва таърихи мушаххаси халқҳо муайян кардан мумкин аст. Ҳар як забони зинда ҳомилони (баранда) хешро дорад. Мабдаи (оғоз, ҷои пайдоиш) ҳар як забон ба ташуққули халқият

ва гузаштагони он- қабилаву авлод мансуб аст. Авлод нахустин чамъияти инсонӣ мебошад, ки забони худро дошт. Инкишофи баъдии гурӯҳҳои авлодӣ боиси пайдоиши иттиҳодияҳои қабилавӣ мегардад, ки вобаста ба ин забони авлодӣ то ба дараҷаи забони қабилавӣ, инкишоф меёбад. Ҳамин тавр, вобаста ба рушди ҷомеа забонҳо низ инкишоф ёфта, забонҳои авлодӣ ба забонҳои қабилавӣ, забонҳои қабилавӣ ба забонҳои умумимардумӣ ва забонҳои умумимардумӣ то дараҷаи забонҳои миллӣ ташаккул меёбанд.

Дар забонҳои ташаккулёфта (аз ҷумла забони тоҷикӣ) забони адабии гуфтугӯӣ ба ҳайси забони муомилаи байни одамон хидмат мекунад, зеро забони адабии гуфтугӯӣ аз забонҳо (шеваҳо)-и маҳаллӣ ва минтақавӣ бартарӣ дорад ва барои ҳамаи соҳибони забон қобили дарк ва муштарак буда, унсурҳои забон фонетикию луғавӣ ва грамматикӣ дар он ташаккулёфтаву эътирофшуда мебошад. Ҳамаи забонҳои ҷаҳон ин давраҳои инкишофро тай накардаанд. Ҳоло, ки ҷомеаи авлодӣ вучуд надорад, забони авлодӣ ҳам нест, вале забонҳои қабилавӣ ва шеваҳо хеле зиёданд. Дар қитъаҳои Амрико, Африқо, Осиё метавон ин падидаи мушоҳида кард. Дар Доғистон (қаламрави Русия) қабилаҳое ҳастанд, ки забони хосси худро доранд (ағулӣ, сахурӣ, рутулӣ, дидой ва ғ., ки забонҳои қабилавию доғистонианд) [4].

Ниёзҳои мардум ба муоширату мубодилаи афкор, дуруст пешниҳод шудани маълумот, саҳеҳ фаҳмидани ҳамадигар, ки яке аз ҷанбаҳои асосии фаъолияти ҷомеаи башарӣ аст, забони муоширатро ба вучуд овард. Ин аст, ки забон хусусияти чамъиятӣ (вазифаи чамъиятӣ) дорад ва барои ҷомеа хизмат мекунад. Ҳамон забон воситаи муомилот шуда метавонад, ки таркиби луғавӣ ва сохти грамматикӣ мукамал дошта, нуфузу эътибори он дар

байни дигар забонҳо эҳсосшаванда бошад ва онро чамъият эътироф кунад. Ин ба омилҳои иҷтимоию таърихӣ, аз қабили ҳамчун миллат ташаккул ёфтани қавму халқиятҳо, инкишофи забон ва пайдоиши хат (Хат ва пайдоиши он), маориф, адабиёт, сиёсат, касбу ҳунар, таъриху маданият ва муносибатҳои ҳамзистии ҳамҷаворӣ (ҳамсоҷӣ, ҳамхудудӣ) миллатҳо робитаи ногузастанӣ дорад. Аз ин нуқтаи назар забоне воситаи муоширати байни одамон мешавад, ки дорои ҷунин хусусиятҳои иловагӣ бошад [3].

1. Забони равону сайқалёфта ва дорои таркиби луғавии ғанию меъёр, сабку силки барҷастаи нигориш ва меъёри ягона дар талаффуз, истифодаи лексемаҳо, калимасозӣ, ибораорӣ, ҷумласозии матнорӣ бошад.

2. Ин забон дар ҷомеа эътирофшуда бошад ва қавму халқиятҳое, ки дар он чамъият зиндагӣ мекунад, онро ҷун забони ягонаву муштарак гуфтугӯӣ эътироф карда, пос доранд. Инкишофу гузариши забони муоширату муомила ба худӣ ҷомеа ва таърихи он забон марбут аст. Ҷунин вижагиро забони тоҷикӣ (форсӣ) дар давраҳои гуногуни таърих дар як қаламрави бузурги ҷуғрофӣ ба уҳда доштааст, зеро таркиби луғавӣ ва иқтидору тавонмандии он дар бозтоби афкори умум, ҷи илмиву ҷи фарҳангию иҷтимоӣ ҷавобгӯи ниёзҳои ҳар қишри ҷомеа буда, ҳамҷунин дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт аз имконоти фаровон бархурдор будааст ва имрӯз ҳам бархурдор аст [5].

Забон ҳамчун воситаи муомилаи шакли муомилаи хаттӣ ва ё шакли муомилаю муоширати шифоҳӣ (Забони гуфтугӯӣ)-ро дорост. Аввалӣ дар нигориши жанрҳои гуногуни адабӣ, номанигорӣ муносибатҳои гуногуни давлатӣ, муносибатҳои ташкилоту муассисаҳои хусусӣ, маорифу матбуот, мукотиботи дипломатӣ, хизмат мекунад. Дуввумӣ дар нишастаҳои ҳукуматӣ,

мулоқоти расмӣю ғайрирасмӣи сиёсӣ, конфронс ва симпозиумҳо, чаласаҳои мухталифи илмӣ, муҳокима ва баррасии масъалаҳои гуногуни марбут ба илму адабу фарҳанг, барномаҳои телевизионӣю радиӣю, суҳбатҳои ҳамаҷузаӣ одамон истифода мешаванд. Аммо муносибати забон ва шеваҳо вобаста ба шароити гуногун таърихӣ сурат мегирад, яъне дар як шароити таърихӣ агар ба шеваҳои гуногун тақсим шудани забон ба вукӯъ ояд, дар шароити дигар барҳам хӯрдани шеваҳо сурат мегирад. Дар забон тафовути иҷтимоӣ аз тафовути шевагӣ фарқ мекунад. Гурӯҳҳои махсуси иҷтимоӣ ба вижагиҳои гуфторӣ низ моликанд (мулкдор), ки ин вижагиҳо дар истифодаи истилоҳоти хосси соҳавӣ ва калимаҳои умумӣ зоҳир мегардад. Ба ин мақсад шеваи иҷтимоӣ-жаргон ва аргумент истифода мешаванд. Ба маънои забони баъзе табақаҳои иҷтимоӣ, ки бо як қатор калимаҳову ибораҳои хоси ҳамаи табақа, ки аз забони умумихалқӣ фарқ мекунад. Аммо тафовути иҷтимоӣ дар забон нисбат ба тафовути шевагӣ хеле маҳдуд аст ва танҳо ба як қисми таркиби луғавии забон мансуб буда, ба системаи фонетикӣ ва грамматикӣ забон роҳ намеёбад. Шаклҳои мавҷудияти забон - забони гуфтугӯӣ, забони адабӣ, забони миллӣ ва забони умумихалқӣ. Воҳиди асосии забон калима аст. Маҷмӯи калимаҳо таркиби луғавии забонро ташкил медиҳанд. Калимаҳо дар алоҳидагӣ мафҳуми ашёву ҳодисаҳо, ё ки хусусияти онҳоро ифода мекунанд. Муносибати ашёву ҳодисаҳо ва хусусияти онҳо тавассути воҳидҳои грамматикӣ дар нутқ зоҳир мегардад [1].

Таркиби луғавӣ ва сохти грамматикӣ - ҷузъҳои асосӣ ва ба якдигар алоқаманди забон мебошанд. Системаи овозии забон - фонетика, ҳам дар луғат ва ҳам дар грамматика истифода мешавад. Воҳидҳои луғавӣ ва грамматикӣ забон аз воҳидҳои

фонетикӣ бо он фарқ мекунанд, ки онҳо маънои луғавӣ ё грамматикӣро дар шаклҳои махсус ифода мекунанд. Масалан, фонемаи “ш” дар калимаҳои “шаб”, “шуд”, “дӯш” (шаби гузашта) маъноеро ифода намекунанд, вале дар калимаи “гуфтамаш” морфемаи “ш” маънои матлуб: шахси севвуми танҳо ва объекти амалро ифода мекунад. Забон вобаста ба пешрафти ҳаёти ҷамъиятӣ тағйир меёбад. Ба тақозои зиндагӣ дар забон калимаҳои нав пайдо мешавад ё калимаҳои мавҷуда маънои нав мегирад. Тағйироти грамматикӣ низ ба дигар шудани ҳаёти ҷамъиятӣ, ба инкишофи ҳаёти маданияи халқ ва муносибати забонҳо вобаста аст. Масалан, бо таъсири забони гуфтугӯӣ ба забони адабии тоҷик унсурҳои грамматикӣ “-ино” “-гӣ” “барин” ва ғ. бо таъсири забони русӣ суффиксҳои насабсоз ва аббревиатура пайдо шудаанд. Тағйироти фонетикӣ тадриҷан ва нисбатан дертар ба вучуд меояд. Тағйироти маъноӣ ҳам ноаён ба амал омада, асосан ба сермаъноии калимаҳо дахл дорад. Масалан, калимаҳои мавҷудаи забон маънои маҷозӣ гирифта, бо калимаҳои дигар муродиф мегарданд, яъне муносибати синонимӣ(муродифӣ) пайдо мекунанд: дар забони тоҷикӣ калимаҳои “ховар” ба ғайр аз маънои аслиаш “шарқ” офтобро ҳам ифода мекунад, ки маънои дуввум маҷозист [5].

Хулоса. Ҳамаи забонҳо барои қавму миллатҳои ҳомили забон чун воситаи муомилот боқӣ мемонанд. Инчунин маъно дорад, ки новобаста ба теъдоди соҳибони забон, сохти грамматикӣ ва таркиби луғавии забон воситаи муомила буданашро аз даст намедиҳанд. Забони расмӣ давлатӣ (нигар. Забони давлатӣ) будани ин ё он забон имконоти онро барои воситаи муомилаи байни одамон будан зиёд менамояд ва ин дар навбати худ масъулияти бузургеро ба дӯши забон бор мекунад. Масалан, пас аз истилои арабҳо дар асрҳои 9-10 забони

форсии дарӣ дар Осиёи Марказиву Хуросон ба унвони забони муомилаи ақвоми (қавмҳо) гуногуни тоҷику турк дар тӯли беш аз ҳазор сол хидмат кардааст ва ин рисолати таърихи то кунун идома медиҳанд. Мардуми тоҷик бо тадорукоти олам аз тоқи гардун ба мо назора карданд, бидиданд миллати сарбаландеро, ки барои нигоҳ доштани забони хеш аз му талош на-муданд. Ин қудрату тавоноии мардуми бонангу ори мо буд, ки забони тоҷикӣ то имрӯз пойбарҷост.

АДАБИЁТ

1. Сосюр Ф.Д. Курс общей лингвистики. М., 1933;
2. Мышления и язык, М., 1957;
3. Фозилов М., Ҳусейнов Х., Пайдоиши забон ва инкишофи он. Д., 1963
4. Леонтев А.Н. Культура, поведения и мозг человека// Вопросы философии, 1968, №7;
5. Общее языкознание. М., 1970

REFERENCES

1. Sosyur F.D. General linguistics course. M., 1933;
2. Thoughts and language, M., 1957;
3. Fozilov M., Huseynov H., Origin of language and its development. D., 1963
4. Leontev A.N. Culture, behavior and the human brain // Questions Philosophy, 1968, No. 7.
5. General linguistics. M., 1970

ВЫВОДЫ

Шодиева Л.А.

ЯЗЫК – ПОКАЗАТЕЛЬ ГОСУДАРСТВА И НАЦИИ

Цель исследования. Определение происхождения, развития и функции языка.

Материал и методы исследования. В исследовании использовались литературные, научные и интернет-источники, а также общенаучные методы исследования, такие как ценностно-нормативный, исторический и сравнительный методы.

Результаты исследования и их обсуждение. Научные результаты исследования заключаются в выяснении сущности государственного языка, задаче и соблюдении «Закона о государственном языке». Эти отношения - это прежде всего отношения между людьми относительно их реального статуса в обществе, главным образом, относительно уважения государственного языка и его признания и соблюдения его норм как в разговорном языке, так и в литературном языке.

Заключение. Таджикский народ смотрит с высот мира на нас и он увидел гордую нацию, которая полна решимости сохранить свой язык. Именно мощь и сила наших народов позволяет таджикскому языку оставаться до наших дней.

Ключевые слова: язык, анализ, сравнение, разговорный язык, таджикский язык, исследователь, исследование, область, народ.